

**અસ્વીકરણ:** સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

**DISCLAIMER:** The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

પશ્ચિમ બંગાળ આઝાદીના લડવૈયાઓનું સંગઠન

વિરુદ્ધ

ભારત સંઘ અને અન્યો

ઓગસ્ટ ૨૦, ૨૦૦૪

[એસ. એન. વરિયાવા અને જી. પી. માથુર, ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓ]

સ્વતંત્ર સૈનિક સન્માન પેન્શન યોજના, ૧૯૮૦:

સ્વતંત્રતા સેનાનીઓ – પેન્શન – યોજના હેઠળ પેન્શન માટેના અરજદારોએ જેલ સત્તાવાળાઓ, ડી.એમ. અથવા રાજ્ય સત્તાવાળાઓ પાસેથી પ્રમાણપત્ર અને તેની ગેરહાજરીમાં 'રેકૉર્ડની અનુપલબ્ધતાનું પ્રમાણપત્ર' (એનએઆરસી) સાથે સહ-કેદીનું પ્રમાણપત્ર (સીપીસી), એટલે કે જેલવાસ ભોગવ્યો હોય તેવા બે સાબિત થયેલા સ્વતંત્રતા સેનાનીઓના પ્રમાણપત્રો અથવા વર્તમાન સાંસદ કે ધારાસભ્યનું એક પ્રમાણપત્ર રજૂ કરવું આવશ્યક હતું

– કેટલાક સ્વતંત્રતા સેનાનીઓએ યોજના હેઠળ પેન્શન માટે અરજી કરી – સુપ્રીમ કોર્ટે રાજ્ય સલાહકાર સમિતિને આ સ્વતંત્રતા સેનાનીઓના કેસોની ચકાસણી કરવા નિર્દેશ આપ્યો – એવું જાણવા મળ્યું કે મોટાભાગના અરજદારોએ અજ્ઞાતવાસમાં ગયા હોવાનો દાવો કર્યો હતો – યોજના હેઠળ જરૂરી પ્રમાણપત્રો રજૂ કરવામાં આવ્યા ન હતા – એનએઆરસી રજૂ કર્યા વિના માત્ર સહ-સ્વતંત્રતા સેનાનીઓના પ્રમાણપત્રો રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા – તેથી, સલાહકાર સમિતિએ પેન્શન માટેની અરજીઓ ફગાવી દીધી – તેની માન્યતા – ઠરાવ્યું: સુપ્રીમ કોર્ટ માટે આમાં હસ્તક્ષેપ કરવો શક્ય નથી કારણ કે રાજ્ય સલાહકાર સમિતિ ઉપલબ્ધ સામગ્રીના આધારે નિષ્કર્ષ પર આવી છે – સમિતિના નિર્ણયને વિફૂત અથવા કોઈ વાજબી વ્યક્તિ ન લઈ શકે તેવો નિર્ણય કહી શકાય નહીં – ભારતીય સંવિધાન, ૧૯૫૦, અનુચ્છેદ ૩૨.

ભારત સરકારે સ્વતંત્રતા સૈનિક સન્માન પેન્શન યોજના, ૧૯૮૦ તરીકે ઓળખાતી યોજનાની જાહેરાત કરી હતી, જે હેઠળ આ યોજનામાં ઉલ્લેખિત સ્વતંત્રતા સેનાનીઓને પેન્શન મળવાનું હતું. આ યોજના હેઠળ, અરજદારોએ જેલ સત્તાધિકારી, જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ અથવા રાજ્ય સત્તાધિકારીઓ પાસેથી પ્રમાણપત્ર રજૂ કરવાનું હતું. આવા પ્રમાણપત્રની ગેરહાજરીમાં સહ-કેદી પ્રમાણપત્ર (સી. પી. સી. ) સાથે રેકૉર્ડની અનુપલબ્ધતાનું પ્રમાણપત્ર (એન. એ. આર. સી. ), એટલે કે, એક વર્ષ સુધી જેલની સજા ભોગવતા સ્વતંત્રતા

સેનાનીઓ તરફથી બે પ્રમાણપત્રો અથવા વર્તમાન સાંસદ અથવા ધારાસભ્ય તરફથી એક પ્રમાણપત્ર.

અરજદાર સંસ્થાના સભ્યોએ આ યોજના હેઠળ પેન્શન માટે અરજી કરી હતી. અરજદારે આ અદાલત સમક્ષ રિટ પિટિશન દાખલ કરી હતી જેમાં આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે તેમની અરજીઓ પર કાર્યવાહી કરવામાં આવી રહી નથી અને રાજ્ય સરકાર કંઈ કરી રહી નથી. આ અદાલતે રાજ્ય સરકારને અરજદાર-સંસ્થાના સભ્યોના કેસોની ચકાસણી કરવા માટે રાજ્ય સલાહકાર સમિતિની નિમણૂક કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો. એવું જાણવા મળ્યું હતું કે મોટાભાગના અરજદારોએ ભૂગર્ભમાં ગયા હોવાનો દાવો કર્યો હતો. અરજદારોએ યોજના હેઠળ જરૂરી દસ્તાવેજો પણ રજૂ કર્યા ન હતા. તમામ અરજદારોએ યોજના હેઠળ જરૂરિયાત મુજબ એન.એ.આર.સી. રજૂ કર્યા વિના સહ-સ્વતંત્રતા સેનાનીઓના પ્રમાણપત્રો પર આધાર રાખ્યો હતો. તેથી સમિતિએ અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે કોઈ પણ અરજદાર પેન્શન માટે પાત્ર નથી.

અરજી નામંજૂર કરતાં કોર્ટે

ઠેરવ્યું: ૧. સુપ્રીમ કોર્ટ માટે દખલ કરવી શક્ય નથી કારણ કે રાજ્ય સલાહકાર સમિતિ ઉપલબ્ધ સામગ્રીના આધારે નિષ્કર્ષ પર આવી છે. સમિતિના

નિર્ણયને વિફૂત અથવા એવો ન કહી શકાય કે જેના પર કોઈ તાર્કિક વ્યક્તિ પહોંચી ન શકે. (૬૭૪-એ)

મુકુંદ લાલ ભંડારી વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, [૧૯૯૩] સપ. ૩ એસ. સી. સી. ૨, પર આધાર રાખ્યો હતો.

ચૈતન્ય ચરણ દાસ વિ. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય, એઆઈઆર (૧૯૯૫) કેલ.૩૩૬; ગુરદિયાલ સિંહ વિ. ભારત સંઘ, [૨૦૦૧] ૮ એસસીસી ૮; ભારત સંઘ વિરુદ્ધ મોહન સિંહ, [૧૯૯૬] ૧૦ એસસીસી ૩૫૧ અને મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિ. રઘુનાથ ગજાનન, (૨૦૦૪) ૬ સ્કેલ ૪૭૮, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો છે.

દીવાની મૂળ હકૂમત: રિટ પિટિશન (સી) નં.૬૮/૧૯૯૯.

ભારતના બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ.

અરજદાર વતી જયદીપ ગુપ્તા, રાણા એસ. નિસ્વાસ અને શ્રી સરલા ચંદ્રા.

સામાવાળા વતી પી. પી. મલ્હોત્રા, એડિશનલ સોલિસિટર જનરલ, હેમંત શર્મા અને સુશ્રી સુષમા સૂરી.

સામાવાળા વતી એસ. કે. ભટ્ટાચાર્ય (એન. પી. ).

પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય વતી મેસર્સ સિન્હા અને દાસ વતી જનાર્દન દાસ,  
સુશ્રી શ્વેતકેતુ મિશ્રા અને સુશ્રી મૌસમી ગહેલોત.

શ્રીમતી સુનીતા રાય (એન. પી.)

કોર્ટનો ચુકાદો જસ્ટિસ એસ. એન. પરિયાવાએ આપ્યો હતો.

આ રિટ પિટિશન દ્વારા ભારતના બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ  
અરજદારો નીચેની દાદ માંગે છે:

"આ યોજનાની શરૂઆતથી તા.૦૧.૦૮.૮૦ થી અરજદાર સંસ્થા કે જે  
સ્વતંત્રતા સેનાની છે, તેમને સ્વતંત્રતા સેનાની પેન્શનની ચુકવણી ઝડપી  
કરવા માટે કેન્દ્ર સરકારને સ્વતંત્રતા સેનાનીઓ વિશે અહેવાલો મોકલવા  
માટે રાજ્ય સરકારને રિટ/આદેશ/નિર્દેશ જારી કરવો."

આ અરજી એસોસિએશન દ્વારા દાખલ કરવામા આવી છે, જેના સભ્યો  
સ્વતંત્રતા સેનાની હોવાનો દાવો કરે છે.

ભારત સરકારે સ્વતંત્ર સૈનિક સન્માન પેન્શન યોજના, ૧૯૮૦ (જેને હવે પછી 'યોજના' તરીકે ઓળખવામાં આવેલ છે) તરીકે ઓળખાતી યોજનાની જાહેરાત કરી હતી, જે હેઠળ આ યોજનામાં ઉલ્લેખિત સ્વતંત્રતા સેનાનીઓને પેન્શન મળવાનું હતું. કોઈપણ વ્યક્તિ કે જેણે આઝાદી પહેલાં મુખ્ય ભૂભાગની જેલમાં ઓછામાં ઓછી છ મહિનાની જેલની સજા ભોગવી હોય અથવા એસસી/એસટી સ્વાતંત્ર્ય સેનાનીના કિસ્સામાં કે જેણે ઓછામાં ઓછી ત્રણ મહિનાની જેલની સજા ભોગવી હોય તે પેન્શન મેળવવા માટે પાત્ર છે. દાવાઓ સાબિત કરવાની રીત નીચે મુજબ છે:

"અરજદારોએ યોજના હેઠળ પેન્શન આપવા માટે તેમની દાવો કરેલી પીડાઓ સાબિત કરવા માટે નીચે દર્શાવેલ દસ્તાવેજો જે લાગુ પડે તે રજૂ કરવા જોઈએ.

(એ) કેદ/અટકાયત –

સંબંધિત જેલ સત્તામંડળ, જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ અથવા રાજ્ય સરકારનું પ્રમાણપત્ર, જે સજાનો સમયગાળો, પ્રવેશની તારીખ, મુક્તિની તારીખ અને મુક્તિના કારણો સૂચવે છે, સહ-કેદીઓના પ્રમાણપત્રો (સી. પી. સી.) સાથે સંબંધિત સત્તામંડળો પાસેથી રેકૉર્ડની અનુપલબ્ધતાનું પ્રમાણપત્ર (એન. એ. આર. સી. ) નીચે મુજબ છે:—

(i) એક વર્ષની જેલની સજા ભોગવતા સ્વતંત્રતા સેનાની પેન્શનરો પાસેથી બે સહ-કેદીઓના પ્રમાણપત્રો.

અથવા

(ii) વર્તમાન સાંસદ અથવા એમ. એલ. સી. અથવા ભૂતપૂર્વ સાંસદ અથવા ભૂતપૂર્વ ધારાસભ્યનું એક સહ-કેદી પ્રમાણપત્ર, જેમાં તેમની જેલની મુદત અને અરજદારની જેલની મુદતનો ઉલ્લેખ હોય (અરજીપત્રકમાં પરિશિષ્ટ-૧).

(બી) અરજદારને ગુનેગાર જાહેર કરતા, તેના માથા પર ઈનામ જાહેર કરતા અથવા તેની ધરપકડ માટેના અથવા તેની અટકાયતના આદેશ આપતા અદાલત/સરકારના આદેશોના રૂપમાં દસ્તાવેજી પુરાવા. સત્તાવાર રેકૉર્ડમાંથી આવા પ્રમાણપત્રોની ગેરહાજરીમાં, સંબંધિત સત્તાવાળાઓ પાસેથી 'રેકૉર્ડની અનઉપલબ્ધતાનું પ્રમાણપત્ર' અને તેની સાથે ઓછામાં ઓછા બે વર્ષ અથવા તેથી વધુ સમયગાળા માટે જેલવાસ ભોગવ્યો હોય તેવા પ્રતિષ્ઠિત સ્વતંત્રતા સેનાનીનું પ્રમાણપત્ર.

આમ, એ જોવાનું રહેશે કે અરજદારે જેલ સત્તાધિકારી, જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ અથવા રાજ્ય સત્તાધિકારીઓ પાસેથી સજાનો સમયગાળો, પ્રવેશની તારીખ,

મુકિતની તારીખ અને મુકિતના કારણો દર્શાવતું પ્રમાણપત્ર રજૂ કરવું પડશે અને આવા પ્રમાણપત્રની ગેરહાજરીમાં સહ-કેદી પ્રમાણપત્ર (સી. પી. સી. ) સાથે રેકૉર્ડની અનુપલબ્ધતાનું પ્રમાણપત્ર (એન. એ. આર. સી. ), એટલે કે, એક વર્ષ સુધી જેલની સજા ભોગવનારા સ્વાતંત્ર્ય સેનાનીઓ પાસેથી બે પ્રમાણપત્ર અથવા વર્તમાન સાંસદ અથવા ધારાસભ્ય અથવા ભૂતપૂર્વ સાંસદ અથવા ભૂતપૂર્વ ધારાસભ્ય પાસેથી એક પ્રમાણપત્ર રજૂ કરવું પડશે. અરજદારને ગુનેગાર જાહેર કરીને, તેની ધરપકડ માટે પુરસ્કારની જાહેરાત કરીને અથવા અટકાયતના આદેશ દ્વારા દસ્તાવેજી પુરાવાઓ ભૂગર્ભમાં ગયા હોય તેવા કિસ્સામાં. સત્તાવાર રેકૉર્ડની ગેરહાજરીમાં એક અગ્રણી સ્વાતંત્ર્ય સેનાનીનું પ્રમાણપત્ર આપવાનું હતું, જેમણે ઓછામાં ઓછા બે વર્ષની જેલની સજા ભોગવી હતી.

પિટિશનર એસોસિએશનના તમામ સભ્યોએ પેન્શન માટે અરજી કરી હતી. તેમનો કેસ છે કે તેમની અરજીઓ પર કાર્યવાહી કરવામાં આવી રહી ન હતી અને રાજ્ય સરકાર કંઈ કરી રહી ન હતી. આ અદાલતે ૧૨મી ઓક્ટોબર, ૨૦૦૧ના તેના આદેશ દ્વારા પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્યને, જો તેની નિમણૂક પહેલેથી જ કરવામાં ન આવી હોય તો, રાજ્ય સલાહકાર સમિતિની નિમણૂક કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો, અને સમિતિને અરજદાર સંઘના સભ્યોના કેસોની ચકાસણી કરવા અને આ અદાલતને તેના અભિપ્રાયની જાણ કરવા નિર્દેશ આપ્યો હતો.

પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્યએ ૪ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ સોગંદનામું દાખલ કર્યું હતું જેમાં એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું કે રાજ્ય સલાહકાર સમિતિએ તમામ કેસોની વિચારણા કરી હતી અને તમામ અરજીઓને નકારી કાઢી હતી.

આ અદાલતે ૧૫મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના તેના આદેશ દ્વારા રાજ્ય સરકારને ચકાસણી સંબંધિત સંપૂર્ણ વિગતો સાથે વધુ સારું સોગંદનામું દાખલ કરવા નિર્દેશ આપ્યો હતો. આથી રાજ્ય સરકારે ૨૨ માર્ચ, ૨૦૦૨ના રોજ અન્ય એક સોગંદનામું દાખલ કર્યું હતું, જેની સાથે તેમણે રાજ્ય સલાહકાર સમિતિની બેઠકની વિગતોની એક નકલ જોડી હતી, જેમાં અન્ય બાબતોની સાથે એ નોંધવામાં આવ્યું હતું કે સંબંધિત જિલ્લાઓના ડી.આઈ.જી., આઈ.બી./એસ.પી., ડી.આઈ.બી. પાસેથી ચકાસણી અહેવાલ મેળવવામાં આવ્યો હતો. એવું પણ જોવામાં આવ્યું હતું કે ઉપલબ્ધ દસ્તાવેજોમાંથી તેમના દાવાઓની પુષ્ટિ કરવામાં આવી ન હતી અને અરજદારોએ યોજના હેઠળ જરૂરી સત્તાવાર દસ્તાવેજો રજૂ કર્યા ન હતા અને યોજના હેઠળ જરૂરી એન. એ. આર. સી. પણ રજૂ કર્યા ન હતા. એવું કહેવામાં આવ્યું હતું કે આ કારણોસર અરજીઓ નામંજૂર કરવામાં આવી હતી.

૨૦મી નવેમ્બર, ૨૦૦૩ના એક આદેશ દ્વારા, આ અદાલતે સમિતિને દરેક અરજદારના સંદર્ભમાં વિગતો પૂરી પાડવા કહ્યું જે તેના દાવાને નકારી

કાઢવા તરફ દોરી જાય છે. આ નિર્દેશને અનુસરીને ૬ જાન્યુઆરી, ૨૦૦૪ના રોજ સોગંદનામું દાખલ કરવામાં આવ્યું છે. આ સોગંદનામા સાથે અરજદારોના નામ, તેમનો દાવો, જે અહેવાલ જોવામાં આવ્યો હતો અને સમિતિના મંતવ્યો દર્શાવતો ચાર્ટ તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે. આ ચાર્ટ પરથી એ જોવાનું છે કે ખૂબ જ ઓછી સંખ્યામાં અરજદારો સિવાય અન્ય તમામ અરજદારો ભૂગર્ભમાં ગયા હોવાનો દાવો કરે છે. તે પણ સ્પષ્ટ છે કે કોઈ પણ અરજદારે યોજના માટે જરૂરી દસ્તાવેજો રજૂ કર્યા નથી. આ તમામ લોકો યોજના હેઠળ જરૂરિયાત મુજબ એન. એ. આર. સી. રજૂ કર્યા વિના માત્ર સહ-સ્વતંત્રતા સેનાનીઓના પ્રમાણપત્રો પર આધાર રાખતા હતા.

આ અદાલતના ઉપરોક્ત આદેશો અને દાખલ કરવામાં આવેલા સોગંદનામાઓ ખરેખર રિટ પિટિશન તૈયાર કરે છે. રાજ્ય સરકાર અને રાજ્ય સલાહકાર સમિતિએ હવે અભિપ્રાય આપ્યો હોઈ કે કોઈ પણ અરજદાર પાત્ર નથી, પેન્શનની ચુકવણી માટે કેન્દ્ર સરકારને કોઈ અહેવાલ મોકલવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી.

આ પરિસ્થિતિનો સામનો કરતા, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ પ્રકારની બાબતમાં અદાલતે પારિભાષિકતા પર ધ્યાન આપવું જોઈએ નહીં પરંતુ અરજીના ઘટકો પર ધ્યાન આપવું જોઈએ. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે અરજીના ઘટકો એ હતા કે યોજના મુજબ પેન્શન સ્વાતંત્ર્ય સેનાનીઓને

ચૂકવવામાં આવે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ અદાલત આ હેતુ સાથે ઉપરોક્ત આદેશો પસાર કરી રહી છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે, દાખલ કરવામાં આવેલા સોગંદનામાઓમાંથી, તે સ્પષ્ટ હતું કે સરકારો પોતે કહી રહી હતી કે આમાંના કોઈપણ કેસમાં જેલનો કોઈ રેકૉર્ડ ઉપલબ્ધ નથી અને સમિતિ માત્ર ઇન્ટેલિજન્સ બ્યુરો દ્વારા જાળવવામાં આવેલા કેટલાક રેકૉર્ડને જોઈ રહી હતી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે તે આ યોજના દ્વારા વિચારણા કરાયેલ રેકૉર્ડ નથી અને આ બધા એવા કિસ્સાઓ છે કે જ્યાં સત્તાવાર રેકૉર્ડ ઉપલબ્ધ ન હતા અને તેથી સહ-સ્વતંત્રતા સેનાનીઓના પ્રમાણપત્રો સ્વીકારવા જોઈએ.

એઆઈઆર (૧૯૯૫) કલકત્તા (૩૩૬) માં નોંધાયેલા ચૈતન્ય ચરણ દાસ વિરુદ્ધ પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્યના કેસ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતું, જેમાં આ યોજના વિચારણા હેઠળ હતી. આ કેસમાં કલકત્તા વડી અદાલત દ્વારા નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો કે અરજીઓની તપાસ માટે રાજ્ય સરકાર દ્વારા એક સલાહકાર સમિતિની રચના કરવામાં આવે. વધુમાં નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો કે એકવાર સરકાર દાવાની વાસ્તવિકતા અને પ્રામાણિકતા વિશે સંતુષ્ટ થઈ જાય પછી ચૂકવણી કરવી પડશે. વધુમાં નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો કે આવી ચુકવણી અરજી દાખલ કરવાની તારીખથી દર વર્ષે ૯ ટકાના દરે વ્યાજ સાથે ચૂકવવી પડશે. એ પણ નોંધવામાં આવ્યું હતું કે રાજ્ય સરકાર અને કેન્દ્ર સરકાર

જાણે છે કે ઘણા કિસ્સાઓમાં રેકૉર્ડ ઉપલબ્ધ નથી. એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે જે કિસ્સાઓમાં રેકૉર્ડ ઉપલબ્ધ ન હોય તેવા કિસ્સાઓમાં સહ-કેદીના વ્યક્તિગત જ્ઞાન પ્રમાણપત્ર દ્વારા સમર્થિત અરજદારના દાવાને હળવાશથી નકારી શકાય નહીં અને તેને નકારી શકાય નહીં.

(૨૦૦૧) ૮ એસસીસી ૮માં , અહેવાલિત ગુરદિયાલ સિંહ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયાના કેસ પર પણ આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો. આ કિસ્સામાં અરજીઓ સ્વીકારવામાં આવી હતી અને અરજીની તારીખ એટલે કે ૧૩મી માર્ચ, ૧૯૭૩ને બદલે ૨૯મી એપ્રિલ, ૧૯૯૮થી પેન્શન આપવામાં આવ્યું હતું. અરજદારે તેની અરજીની તારીખથી પેન્શન માટે રિટ પિટિશન દાખલ કરી હતી. ત્યારબાદ સરકારે તેમની પેન્શન કેમ રદ ન કરવામાં આવે તે અંગે કારણદર્શક નોટિસ જારી કરી હતી. તેમના જવાબ છતાં સરકારે પેન્શન આપતો પોતાનો અગાઉનો આદેશ રદ કર્યો હતો. આને અરજદારે પડકાર્યો હતો. આ અદાલત સમક્ષ સરકારે અરજીમાં નાની વિસંગતતાઓ અને વિરોધાભાસ દર્શાવીને રદ કરવાને યોગ્ય ઠેરવવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. આ સંદર્ભમાં, આ અદાલતે નીચે મુજબ ચુકાદો આપ્યો હતો:

"૭. આવા કિસ્સાઓમાં જરૂરી સાબિતીનું ધોરણ એવું ધોરણ નથી જે ફોજદારી કેસમાં અથવા હરીફ દલીલો અથવા પક્ષકારોના પુરાવા પર

ચુકાદો આપવામાં આવે તેવા કેસમાં જરૂરી હોય. આ યોજનાનો ઉદ્દેશ દેશ માટે પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કરનારાઓનું સન્માન કરવાનો અને તેમની પીડાઓ ઘટાડવાનો હોવાથી, આ યોજના હેઠળ પેન્શન માંગતી વ્યક્તિની યોગ્યતા નક્કી કરતી વખતે ઉદાર અને તકનીકી અભિગમ અપનાવવાની જરૂર નથી. એ ભૂલણું ન જોઈએ કે આ યોજનામાં આવરી લેવાનો ઈરાદો ધરાવતી વ્યક્તિઓએ લગભગ અડધી સદી પહેલા દેશ માટે નુકસાન સહન કર્યું હતું અને તેમને ભોગવેલી કેદ માટે તેમને પુરસ્કાર મળવાની અપેક્ષા નહોતી. એકવાર દેશે આવા સ્વતંત્રતા સેનાનીઓને સન્માનિત કરવાનો નિર્ણય લીધા પછી, આવા સ્વતંત્રતા સેનાનીઓના કેસોની તપાસ કરવાની જવાબદારી સોંપવામાં આવેલા અમલદારોએ યોજનાના હેતુ અને ઉદ્દેશને ધ્યાનમાં રાખવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે. આ યોજના હેઠળ દાવેદારોનો કેસ સંભાવનાઓના આધારે નક્કી થવો જરૂરી છે અને "વાજબી શંકાની બહાર" ની કસોટીના આધારસ્તંભ પર નહીં. એકવાર પુરાવાના આધારે તે સંભવિત બને છે કે દાવેદારને દેશના હિત માટે અને સ્વતંત્રતા સંગ્રામ દરમિયાન કેદની સજા ભોગવવી પડી હતી, જ્યાં સુધી તેને નક્કર, વાજબી અને વિશ્વસનીય પુરાવા દ્વારા રદિયો ન આપવામાં આવે ત્યાં સુધી તેની તરફેણમાં ધારણા કરવી જરૂરી છે.

૮. અમે અણગમા સાથે નોંધ્યું છે કે સામાવાળા સત્તાવાળાઓએ સ્વતંત્રતા સેનાનીના કેસ પર કાર્ય કરતી વખતે હાયપરટેકનિકલ અભિગમ અપનાવ્યો છે અને સ્વતંત્રતા ચળવળમાં પીડિતોને લાભ આપવાના હેતુથી યોજનાના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો/ઉદ્દેશોની અવગણના કરી છે. અહીં ઉપર નોંધ્યા મુજબ વિરોધાભાસ અને વિસંગતતાઓને એવી સામગ્રી તરીકે ગણી શકાય નહીં કે જે અપીલકર્તાને પેન્શન મેળવવાના તેના અધિકારથી વંચિત રાખવાનો આધાર બનાવી શકાય. અપીલકર્તાના કેસનો કાયદો અને યોજનાના આદેશની અવગણના કરીને નિકાલ કરવામાં આવ્યો છે. મુકુંદ લાલ ભંડારી કેસ (૧૯૯૩) સપ્લિમેન્ટ (૩) એસ. સી. સી. ૨, માં આ અદાલતના ચુકાદાની સંપૂર્ણ અવગણના કરીને આ વિવાદિત આદેશ પણ પક્ષપાતી અને બંધ દિમાગથી પસાર કરવામાં આવ્યો હોવાનું જણાય છે. અમે આગળ એવું અનુભવીએ છીએ કે અપીલકર્તાને પેન્શન આપ્યા પછી, સામાવાળાઓ તેમની તરફેણમાં પેન્શનની મંજૂરીને વાજબી ઠેરવતા, પહેલેથી અસ્તિત્વમાં રહેલી સામગ્રીના આધારે તેમના દાવાને નકારી કાઢવામાં વાજબી ન હતા. અપીલકર્તાને બિનજરૂરી રીતે તેની કોઈ ભૂલ ન હોવાને કારણે મુકદ્દમા તરફ ખેંચવામાં આવ્યો છે.”

આ અદાલતના ઉપરોક્ત અવલોકનો પર મજબૂતપણે આધાર રાખાવામાં આવ્યો હતો અને એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આવા કિસ્સાઓમાં સહાનુભૂતિપૂર્ણ અભિગમ અપનાવવો જોઈએ. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે દેશ માટે પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કરનારાઓનું સન્માન કરવું અને તેમની પીડાઓ ઓછી કરવી, તેનો ઉદ્દેશ ઉદાર અભિગમ અપનાવવો જોઈએ, તકનીકી અભિગમ નહીં. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે એકવાર સ્વતંત્રતા સેનાનીઓને સન્માનિત કરવાના ઈરાદા સાથે યોજનાની જાહેરાત કરવામાં આવે તે પછી યોજનાનો ઉદ્દેશ અને હેતુ ધ્યાનમાં રાખવો જોઈએ અને યોજના હેઠળ દાવેદારોનો કેસ સંભાવનાઓના આધારે નક્કી થવો જોઈએ, વાજબી શંકાથી પરની કસોટીના આધારે નહીં.

બીજી તરફ, ભારત સંઘ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન એ. એસ. જી. શ્રી પી. પી. મલ્હોત્રા અને પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી જનાર્દન દાસે રજૂઆત કરી હતી કે આ એવો કેસ નથી જ્યાં રેકૉર્ડ ઉપલબ્ધ ન હોય. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે, આ કેસમાં રાજ્ય સરકારે એક વૈધાનિક સલાહકાર સમિતિની નિમણૂક કરી હતી જેણે તમામ અરજીઓની તપાસ કરી હતી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે અરજદારોએ યોજનાની જોગવાઈઓનું પાલન કર્યું નથી કારણ કે તેઓએ સંબંધિત દસ્તાવેજો રજૂ કર્યા નથી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે તમામ અરજદારોએ એન. એ. આર.

સી. રજૂ કર્યા વિના સહ-કેદી પાસેથી પ્રમાણપત્રો આપ્યા છે. એવું ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે મોટાભાગના કિસ્સાઓમાં અરજદારો દાવો કરે છે કે તેઓ અજ્ઞાતવાસમાં ગયા હતા અને તેમ છતાં પ્રમાણપત્ર એક કેદી દ્વારા આપવામાં આવ્યું છે જે પોતે જેલમાં હોવાનું માનવામાં આવતું હતું. એવું ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે સરકારે પેન્શનનો દાવો કરવામાં મોટા પાયે છેતરપિંડી જોઈ છે અને તેથી, કડક માર્ગદર્શિકાઓ નિર્ધારિત કરી છે જેનું સલાહકાર સમિતિ દ્વારા પાલન કરવામાં આવ્યું છે.

(૧૯૯૩) સપ. (૩) એસ. સી. સી. ૨ માં અહેવાલિત મુકુંદ લાલ ભંડારી વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયાના કેસ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો, જેમાં એવું માનવામાં આવ્યું છે કે આ યોજનામાં એવા દસ્તાવેજોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે જે સરકાર સમક્ષ રજૂ કરવા જરૂરી છે. એવું માનવામાં આવ્યું છે કે દસ્તાવેજોની તપાસ કરવી એ અદાલતોની જવાબદારી નથી. એવું માનવામાં આવે છે કે દસ્તાવેજોની તપાસ કરવી અને તેમની વાસ્તવિકતા જાહેર કરવી એ સરકારનું કામ છે.

(૧૯૯૬) ૧૦ એસસીસી ૩૫૧માં અહેવાલિત ભારત સંઘ વિરુદ્ધ મોહન સિંહના કેસ પર પણ આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો. આ કેસમાં પણ અરજીઓ માત્ર ધારાસભ્ય અને સહ-કેદીના પ્રમાણપત્ર દ્વારા સમર્થિત કરવામાં આવી

હતી. સરકારને દાવો ટકાવી રાખવા માટે પ્રમાણપત્ર અપૂરતું લાગ્યું. જોકે, વડી અદાલત એવું માન્યું હતું કે પ્રમાણપત્રો પૂરતા છે અને પેન્શન ચૂકવવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો. વડી અદાલત ચુકાદાને રદ કરતાં, આ અદાલતે મુકુંદ લાલ ભંડારી (સુપ્રા)ના કેસમાં અવલોકનોની નોંધ લીધી હતી અને જણાવ્યું હતું કે પુરાવાનું મૂલ્યાંકન કરવાનું કામ ઉચ્ચ ન્યાયાલયનું નથી. એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે એકવાર સરકાર નિષ્કર્ષ કાઢે કે દસ્તાવેજો પૂરતા નથી તો વડી અદાલત દખલ કરી શકે નહીં.

અમારું ધ્યાન દીવાની અપીલ નંબર ૧૮૫૦/૧૯૯૯ માં ૨૪ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૩ના રોજના આ અદાલતના બિન-નોંધાયેલા આદેશ તરફ પણ દોરવામાં આવ્યું છે. આ કિસ્સામાં, આ જ યોજના હેઠળ અરજી કરવામાં આવી હતી. જેલનો કોઈ રેકૉર્ડ નહોતો અને માત્ર જેલમાં તેની મુલાકાત લેનાર વ્યક્તિનું સોગંદનામું અને શાળાના મુખ્ય શિક્ષકનું પ્રમાણપત્ર રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું. આ અદાલતે મુકુંદ લાલ ભંડારી (સુપ્રા)ના કેસમાં અવલોકનોની નોંધ લેતા એવું માન્યું હતું કે યોજના હેઠળ જરૂરી પુરાવા રજૂ કરવા પડશે. એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે જો યોજના હેઠળ જરૂરી પુરાવા રજૂ કરવામાં ન આવે તો લાલ આપી શકાતો નથી.

૨૦૦૪ (૬) સ્કેલ ૪૭૮માં નોંધાયેલા મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિરુદ્ધ રઘુનાથ ગજાનનના કેસ પર પણ આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો, જેમાં ફરીથી પુનરાવર્તન કરવામાં આવ્યું છે કે દાવાની વાસ્તવિકતા અંગે સંતુષ્ટ થવું એ સરકારનું કામ છે અને કોર્ટ રાજ્ય સરકારના નિર્ણય પર અપીલીય સત્તામંડળની જેમ ચુકાદામાં બેસી શકે નહીં. એવું માનવામાં આવ્યું છે કે કોર્ટ, રિટ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી વખતે પુરાવાનું ફરીથી મૂલ્યાંકન કરી શકતી નથી અને/અથવા રાજ્ય સરકાર દ્વારા મેળવેલા તારણો વિપરીત કરી શકતી નથી, સિવાય કે તેઓ વિફૂત હોય અથવા એવા હોય કે કોઈ તાર્કિક વ્યક્તિ તાર્કિક રીતે કાર્ય કરીને મેળવી શકે નહીં. આ કેસમાં, કોર્ટે ગુરદિયાલ સિંહ (સુપ્રા)ના કેસના અવલોકનોની નોંધ લીધી હતી અને જણાવ્યું હતું કે ગુરદિયાલ સિંહ(સુપ્રા)ના કેસના અવલોકનો મુકુંદ લાલ ભંડારી (સુપ્રા)ના કેસમાં નિર્ધારિત ધોરણોને નકારતા નથી અને તે ધોરણો લાગુ રહે છે.

પક્ષોને સાંભળ્યા પછી, અરજી ખરેખર પેન્શનની ચુકવણી માટે છે એમ ધારીને પણ, અમે માનીએ છીએ કે આ અદાલત માટે દખલ કરવી શક્ય નથી કારણ કે સમિતિ ઉપલબ્ધ સામગ્રીના આધારે નિષ્કર્ષ પર આવી છે. સમિતિના નિર્ણયને વિફૂત અથવા એવો ન કહી શકાય કે જે એક તાર્કિક વ્યક્તિ લઈ ન શકે. તેથી અમે દખલ કરવાનું કોઈ કારણ જોતા નથી.

જો કે, અમે પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી જનારંજન દાસનું નિવેદન નોંધ્યું છે કે કેન્દ્ર સરકારના તાજેતરના નીતિગત નિર્ણય અનુસાર, જે વ્યક્તિઓને હવે બાંગ્લાદેશમાં આવેલા પ્રદેશોની જેલોમાં નજરકેદ કરવામાં આવ્યા હોવાનો દાવો કરવામાં આવે છે, તેમની તમામ અરજીઓ તેઓની વિચારણા માટે કેન્દ્ર સરકારને મોકલવામાં આવશે.

તદનુસાર, રિટ પિટિશન રદ કરવામાં આવે છે. ખર્ચ અંગે કોઈ હુકમ નથી.

અરજી ફગાવી દેવામાં આવી.

*This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.*

=====

**અસ્વીકરણ:** સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

**DISCLAIMER:** The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.